

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
факультет корекційної та соціальної педагогіки і психології
кафедра логопедії та спеціальних методик

Дипломна робота
магістра

з теми **«НЕЙРОПСИХОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД У ВИВЧЕННІ
ПОРУШЕНЬ ПСИХІЧНОЇ СФЕРИ У ДІТЕЙ З ТЯЖКИМИ
ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ»**

Виконала: студентка групи Kor1-1 – M19z
спеціальності 016 Спеціальна освіта
Свіржевська Олена Романівна

Керівник:
Гаврилова Н. С., кандидат психологічних наук, професор
кафедри логопедії та спеціальних методик

Рецензент:

Кам'янець-Подільський, 2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. НАУКОВО – ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ НЕЙРОПСИХОЛОГІЧНИХ ПІДХОДІВ В СИСТЕМІ ДІАГНОСТИКИ.....	6
1.1. Характеристика нейропсихологічного підходу як основи для формування навчально – корекційних програм.....	6
1.2. Характеристика дітей з тяжкими порушеннями мовлення.....	13
1.3. Нормативно – правова база інклюзивно – ресурсних центрів.....	21
Висновки до першого розділу.....	28
РОЗДІЛ 2.ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ.....	30
2. 1.Огляд психологічних та нейропсихологічних методик для дослідження дітей ПМР.....	3
2. 2.Характеристика нейропсихологічної методики вивчення особливостей розвитку пізнавальної діяльності у школярів з ПМР.....	39
2.3. Аналіз результатів дослідження.....	50
Висновки до другого розділу.....	67
ВИСНОВКИ.....	69
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	72
ДОДАТКИ.....	79

ВСТУП

Актуальність теми. Проблема діагностики особливостей психічної сфери у дітей з особливими освітніми потребами на сучасному етапі набула нових ознак і особливостей у зв'язку з реформою в галузі спеціальної освіти. Створено інклюзивні ресурсні центри, основною задачею яких визначено діагностику та корекцію порушень фізичної та психічної сфери у зазначеній категорії дітей. У більшості, для діагностики особливостей психічної сфери, застосовують психологічні методики Д. Векслера, Л. Венгера, П'єрана-Рузера, О. Лурія, Н. Стадненко, Т. Іляшенко, А. Обухівська, А. Симановський, та інші. Нейропсихологічний підхід для вивчення пізнавальної сфери у зазначених дітей застосовується недостатньо.

Нейропсихологія, як фундаментальна наука була предметом дослідження таких нейрофізіологів як Т. В. Ахутіна, О. Р. Лурія, Є. Д. Хомська, Л. С. Цветкова, та ін., психологів А. В. Семенович, А. Л. Сиротюк, М. М. Семаго та ін. та педагогів В. В. Тарасун, Н. В. Зверева та ін.. Нейропсихологія доповнює неврологію, психологію, психіатрію, лінгвістику логопедію та корекційну педагогіку. Вона дозволяє розширити знання у використанні багатьох методик та підходів, які дають зрозуміти мозкові механізми різних порушень розвитку; аналізувати структуру дефекту, що потребує виділення первинних та вторинних симптомів. Нейропсихологічний підхід дозволяє зрозуміти компенсаторні механізми та методи корекційної роботи з опорою на закономірності міжпівкульної взаємодії у мозку з урахуванням слабких і сильних сторін у дитини. За допомогою нейропсихологічного дослідження можна здійснити якісний аналіз особливостей розвитку пізнавальної діяльності у дитини.

Актуальність і недостатнє вивчення проблеми обумовили вибір теми нашого дослідження: **«Нейропсихологічний підхід щодо вивчення дітей з порушеннями мовлення».**

Мета дослідження: особливості застосування нейропсихологічного діагностичного інструментарію з метою визначення структури порушення пізнавальної діяльності у дітей з тяжкими порушеннями мовлення, як основи для формування індивідуальних відновлювальних навчальних програм.

Відповідно до мети визначення **завдання дослідження:**

1. Здійснити науково-теоретичний аналіз застосування нейропсихологічних підходів у діагностиці та навчанні дітей з порушеннями мовлення.

2. На підставі аналізу психологічного та нейропсихологічного підходу визначити особливості застосування останнього для обстеження пізнавальної діяльності у дітей з порушеннями мовлення та іншими суміжними з ним станами.

3. За результатами проведення нейропсихологічного дослідження дітей з тяжкими порушеннями мовлення визначити особливості розвитку пізнавальної сфери у дітей з тяжкими порушеннями мовлення та порушенням розумового розвитку у дітей.

Об'єкт дослідження: порушення пізнавальної діяльності у дітей.

Предмет дослідження: особливості застосування нейропсихологічного методу дослідження для вивчення пізнавальної діяльності у дітей з тяжкими порушеннями мовлення.

Методи дослідження:

Теоретичні : аналіз загальної та спеціальної літератури з метою з'ясування стану досліджуваної проблеми, узагальнення та систематизація теоретичних даних;

Емпіричні: нейропсихологічний метод дослідження особливостей розвитку пізнавальної діяльності.

Статистичні: кількісний та якісний аналіз результатів експериментального дослідження.

Теоретичне значення дослідження. Охарактеризовано нейропсихологічний підхід та особливості його застосування з метою вивчення

особливостей пізнавальної сфери у дітей з особливими освітніми потребами. Виявлено особливості розвитку процесів і функцій пізнавальної діяльності у дітей з тяжкими порушеннями мовлення та порушенням розумового розвитку. Сформовано порівняльну характеристику пізнавальної сфери у досліджених дітей.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що: результати дослідження можуть бути використані логопедами, психологами закладів освіти та інклюзивно-ресурсного центру.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота проводилась на базі Комунальної установи Інклюзивно-ресурсного центру Заболоттівської селищної ради, Волинської обл. Ратнівського р-н.

Структура дипломної: дипломне дослідження складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

В учнів початкових класів характерні були інші особливості виконання завдань, які вказували на наявність в одних (у 30 %) ведучих порушень мисленнєвих процесів, а у інших (70 %) порушень зорової та слухової пам'яті.

Найскладніше недорозвинення пізнавальної сфери загального характеру визначено у дітей третьої групи. Особливо виражено і них були порушені процеси пам'яті за параметрами регуляції та контролю та міцності втримування інформації, а також мислення.

Отож, нейропсихологічний підхід, застосований нами для дослідження процесів і функцій пізнавальної діяльності виявився ефективним не лише для визначення рівня недорозвинення пізнавальної сфери, але й для розпізнавання суміжних станів: тяжке порушення мовлення, затримка психічного розвитку порушення розумового розвитку.

ВИСНОВКИ

Узагальнення результатів дослідження дало підстави сформулювати такі висновки:

1. На основі теоретико-методологічного аналізу проблеми застосування нейропсихологічного підходу з метою вивчення особливостей психічного розвитку дітей з порушеннями мовлення встановлено, що сучасна теоретична орієнтація щодо її розуміння є персоноцентричною. Це вказує на те, що він зосереджує увагу дослідника на індивідуальних особливостях розвитку дитини, що особливо актуально в світлі сучасного підходу до організації та проведення інклюзивного навчання.

З'ясовано, що цей підхід ще недостатньо увійшов у практику роботи спеціальних інклюзивно-ресурсних центрів, хоча його ефективність застосування була доведена багатьма науковцями (Є. Симерницькою, А. Сиротюк, В. Тарасун, Л. Цветковою та іншими). У більшій мірі, відповідно рекомендацій Міністерства освіти та науки, для проведення експертно-діагностичної комплексної оцінки з метою визначення особливих освітніх

потреб дитини, в тому числі і коефіцієнта її інтелекту, рекомендовано застосовувати психологічний підхід, який дає можливість кількісно оцінити та, на цій підставі, визначити рівень сформованості пізнавальної сфери. Проте, при такій діагностиці поза увагою залишається структура порушення психічної сфери та механізми забезпечення пізнавальної діяльності індивідуальні для кожної дитини.

Для дослідження особливостей розвитку пізнавальної діяльності у дітей з порушеннями мовлення нами було використано методику розроблену Н. Гавриловою, яка також призначена для виявлення причин виникнення труднощів у навчанні. Методика складається із трьох тестів роль кожного з яких вивчити стан розвитку у дитини гностико-праксичного, мнестичного та інтелектуального рівня пізнавальної сфери. Вона містить такі завдання, які з максимальною можливістю виключають навчальну інформацію, а отже знання та вміння які задіяні при діагностиці формуються у дітей самостійно, в процесі взаємодії з оточуючими. Для оцінки результатів вивчення особливостей розвитку пізнавальної сфери за запропонованою методикою застосовується як якісний так і кількісний підходи, що дозволяють і виміряти рівень недорозвинення кожного психічного процесу чи функції та пізнавальної сфери в цілому так і врахувати специфіку виконання завдань притаманну кожній дитині окремо.

Визначено, що рівень недорозвинення пізнавальної сфери у досліджуваних дітей з порушеннями мовлення різний. У 60 % молодших школярів з порушеннями мовлення він був достатнім для засвоєння ними програми загальноосвітньої школи, у 32% він був значним, що обумовило стійке невстигання при засвоєнні ними навчальної інформації в школі, а у 8% учнів він був дуже значним, що викликало уже труднощі при включенні їх в загальноосвітній простір.

Виявлено, що дітям з первинними порушеннями мовлення (з загальним недорозвиненням мовлення II та III рівнів) були характерні найзначніші відхилення у розвитку гностико-праксичних процесів. Їх специфікою був

вибірковий характер порушення - у одних випадках спостерігалось значніше недорозвинення кінестетичного та просторового видів праксису, а у інших кінетичного виду праксису. Порушення сенсо-моторної функції мовлення у всіх досліджуваних дітей було однаково значним. Порушення механізму запам'ятовування у цих дітей характеризувалося незначним недорозвиненням обсягу втримування слухо-мовленнєвих слідів, точності їх сприймання, швидкості запам'ятовування, та, в окремих випадках відставанням у розвитку регуляції та контролю процесів запам'ятовування. При цьому визначено, що інформація втримувалася ними достатньо міцно і з незначною втратою слідів. Більшість розумових операцій у них теж було сформовано на рівні, що відповідав нормотиповому розвитку. Також серед цієї групи дітей можна виокремити тих у кого ведучими були порушення зорової та слухової пам'яті, при відносній збереженості процесів гностико-праксичного рівня та операцій мислення.

Для дітей з вторинними порушеннями мовлення обумовленими порушенням інтелекту було характерним ведуче порушення усіх операцій мислення та міцності втримування слухо-мовленнєвих та зорових слідів у пам'яті. При цьому окремі показники гнозису та праксису, а також вибірково окремі властивості пам'яті могли у них відповідати нормотиповому розвитку (динамічний праксис, сенсо-моторна функція мовлення, обсяг запам'ятовування, парафазії тощо). Проте серед цих дітей виділялися ті у яких спостерігалось порушення пізнавальної сфери загального характеру.

Отож, нейропсихологічний підхід, застосований нами виявився ефективним не лише для визначення рівня недорозвинення пізнавальної сфери, але й для розпізнавання суміжних станів: тяжке порушення мовлення, затримка психічного розвитку порушення розумового розвитку.

За його допомогою було визначено що пізнавальна сфера у кожного з дітей має свій неповторний "візерунок розвитку". Її особливості можуть бути покладені в основу формування програм проведення інтенсифікуючого розвитку та відновлювального навчання. У структурі порушення пізнавальної

сфери виділяються як найбільш сформовані психічні процеси, на які можна опиратися при навчанні дітей обхідним шляхом так і найбільш порушені ділянки, які рекомендовано відновлювати при проведенні індивідуально-зорієнтованої корекційної роботи.

Наше дослідження не є вичерпним і буде, у подальшому продовжене з метою формування індивідуально зорієнтованих програм корекції мовлення та пізнавальної сфери з опорою на нейропсихологічний підхід.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Арендарук А. О. Логопедичний супровід дітей з ТПМ в умовах інтегративного навчання, як психолого-педагогічна проблема. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. 2012. Вип. 21. С. 3–6.
2. Артищева Л. В. Логопсихология: учеб.-метод. пособие. Казань: Изд-во Казан. ун-та, 2016. 60 с.
3. Архипова Е. Ф. Дети с тяжелыми нарушениями речи в ДОО: рекомендации к содержанию адаптированных образовательных программ дошкольного образования. Современное дошкольное образование. Теория и практика. 2016. № 4(66). С. 58–63. Библиогр.: с.61–63.
4. Аршава И. Ф., Корниенко В. В. Основы нейропсихологии. Днепропетровск, 2013. 148 с.
5. Астаева А. В. Особенности применения классического качественного анализа в современной нейропсихологии детского возраста. Вестник Южно-Уральского государственного университета. Серия: Психология. 2009. Вып. 4, №5. С. 4–9.
6. Ахутина Т. В. Роль Л. С. Выготского в развитии нейропсихологии. Методология и история психологии. 2007. № 4. С. 57–68.
7. Ахутина Т. В., Пылаева Н. М. Методология нейропсихологического сопровождения детей с неравномерностью развития психических функций. А. Р. Лурия и психология XXI века. Доклады второй международной конференции, посвященной 100-летию со дня рождения А. Р. Лурия / [под ред. Т. В. Ахутиной, Ж. М. Глозман]. Москва, 2003. С. 181–189.
8. Ахутина Т. В., Пылаева Н. М. Преодоление трудностей учения: нейропсихологический подход. СПб. : Питер, 2008. 320с.: ил.
9. Бастун Н. А. Можливості нейропсихологічного підходу в освітній практиці. Горизонти науки. 2010. № 2 (30). С. 88–94.
10. Беин Э. С., Овчарова П. А. Клиника и лечение афазий. София: Медицина и физкультура, 1970. 211 с.

11. Бехтерева Н. П. Здоровый и больной мозг человека. Л.: Наука, 1980. 208 с.
12. Белова О. Б. Особенности развития когнитивных процессов та емоційно-вольової сфери у молодших школярів з ПМР. Актуальні питання корекційної освіти. 2012. Вип. 3. С. 297–305.
13. Бизюк А. П. Компендиум методов нейропсихологического исследования: метод. пособие. СПб.: Речь, 2005. 399 с.
14. Бизюк А. П. Основы нейропсихологии: учеб. пособие. СПб.: Речь, 2005. 293 с.
15. Вассерман Л. И., Дорофеева С. А., Меерсон Я. А. Методы нейропсихологической диагностики. СПб: СТРОЙЛЕСПЕЧАТЬ, 1997. 284 с.
16. Визель Т. Г. Основы нейропсихологии: учеб. для студентов вузов. Москва: АСТ Астрель Транзиткнига, 2005. 384 с.
17. Вікова та педагогічна психологія: навч. посіб. / О. В. Скрипченко, Л. В. Долонська, З. В. Огороднійчук та ін. Київ: Просвіта, 2001. 416 с.
18. Волкова Л. С., Лалаева Р. И., Мастюкова О. М. Логопедия: учеб. пособие для студентов пед. ин-тов по спец. «Дефектология» / под ред. Л. С. Волковой. Москва: Просвещение, 1989. 528 с.
19. Выготский Л. С. Развитие высших психических функций. Москва: Педагогика, 1960. 500 с.
20. Гаврилова Н. С. Психологічна характеристика дітей із загальним недорозвитком мовлення з ведучими порушеннями пам'яті. Проблеми сучасної психології. 2008. Вип. 2. С. 96–105.
21. Гальперин П. Я. Психология мышления и учение о поэтапном формировании умственных действий. Исследование мышления в советской психологии. Москва, 1966. С. 236–277.
22. Григорьева Л. П. Дети со сложными нарушениями развития. Психофизиологические исследования. Москва: Экзамен, 2006. 352 с.

23. Дегтяренко Т. В. Становлення міжпівкулевої взаємодії в онтогенезі вищих психічних функцій дитини та значення її оцінки для діагностики порушень інтелектуального розвитку. Наука і освіта. 2012. № 6. С. 63–67.
24. Дегтяренко Т. В., Павлова Н. В. Актуальність міждисциплінарного та нейропсихологічного підходів до діагностики тяжких порушень мовлення у дітей раннього віку. Наука і освіта. 2016. № 8. С. 30–37.
25. Дегтяренко Т. В., Павлова Н. В. Нейрологопедичний підхід до діагностики тяжких порушень у дітей. Особлива дитина : навчання і виховання. 2016. № 1. С. 38–46.
26. Дроздова І. В., Демченко М. В., Храмцова В. В. Проблеми нейропсихології, як методологічного підходу до вивчення вищих психічних функцій. Український вісник медико-соціальної експертизи. 2013. № 4. С. 5–11.
27. Зелінська-Любченко К. О. Теоретичні засади вивчення проблеми моторної алалії: історичний аспект. Логопедія. 2016. № 9. С. 29–34.
28. Калягин В. А. Логопсихология. Москва: Академия, 2006. 320 с.
29. Калягин В. А., Овчинникова Т. С. Логопсихология: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. Москва: Академия, 2006. 320 с.
30. Киященко Н.К. Нарушения памяти при локальных поражениях мозга. Москва: Изд-во МГУ, 1973. 104 с.
31. Козинець О. В., Хапайло О. О. До проблеми вивчення психологічних особливостей особистості хворих на афазію. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. 2013. Вип. 23. С. 335–240.
32. Конопляста С. Ю. Сучасні дослідження комплексної діагностики та корекції психомовленнєвого розвитку осіб із вродженою піднебінною патологією. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія : Соціально-педагогічна. 2013. Вип. 23(2). С. 265–274.

33. Конопляста С. Ю., Сак Т. В. Логопсихологія: навч. посіб. / за ред. М. К. Шеремет. Київ: Знання, 2010. 293 с.
34. Корнев А. Н. Нейропсихологические методы исследования. Психодиагностические методы в педиатрии и детской психоневрологии. СПб., 1991. С. 48–73.
35. Корсакова Н.К., Московичюте Л.И. Клиническая нейропсихология. Москва: Изд-во МГУ, 1988. 89 с.
36. Лебединский В. В., Марковская И. Ф., Лебединская К. С., Фишман М. Н., Труш В. Д. Клинико-нейропсихологический и нейрофизиологический анализ аномалии психического развития детей с явлениями «минимальной мозговой дисфункции». А. Р. Лурия и современная психология. Москва, 1982. С. 62–68.
37. Леонтьев А. Н. Проблемы развития психики. Москва: МГУ, 1981. 854 с.
38. Лобные доли и регуляция психических процессов / под ред. А. Р. Лурии, Е. Д. Хомской. Москва: Изд-во МГУ, 1966. 739 с.
39. Логопатопсихология: учеб. пособие для студентов / под ред. Р. И. Лалаевой, С. Н. Шаховской. Москва: Гуманит. издат. центр ВЛАДОС, 2011. 285 с.
40. Лурия А. Р. Мозг человека и психические процессы : в 2 т. Т. 1. Москва: Педагогика, 1963. 480 с..
41. Лурия А. Р. Язык и сознание. Москва: МГУ, 1979. 319 с.
42. Максименко С.Д. Індивідуальні особливості мислення дитини. Київ: Знання, 1977. 48 с.
43. Манелис Н. Г. Сравнительный нейропсихологический анализ формирования высших психических функций у здоровых детей и детей с аутическими расстройствами: автореф. дисс. ... канд. психол. наук: 19.00.04. Москва, 2000. 24 с.

44. Марковская И. Ф. Нейропсихологическая диагностика нарушений высших психических функций у детей с аномалией психического развития. Практикум по патопсихологии. Москва, 1987. С. 136–156.
45. Микадзе Ю. В. Некоторые методологические вопросы качественного и количественного анализа в нейропсихологической диагностике. Вестник Московского университета. Серия 14. Психология. 2012. № 2. С. 96–103.
46. Миненков В. А., Жестикова М. Г., Киселёв Н. Ю., Зорькин И. И. О анализе по А. Р. Лурия при нейропсихологическом исследовании и нейропсихологической реабилитации. Вестник Российской Академии естественных наук (Западно-Сибирское отделение). 2016. Вып. 18. С. 191–197.
47. Організаційно-методичні засади діяльності інклюзивно-ресурсних центрів: навч.-метод. посіб. / за заг. ред. М. А. Порошенко та ін. Київ, 2018. 252 с.
48. Павлова Н. В. Дифференциальная диагностика тяжелых нарушений речи у детей младшего дошкольного возраста : методические рекомендации. Одесса: Бондаренко М. А., 2016. 60 с.
49. Павлова Н. В., Дегтяренко Т. В. Нейрологопедический подход к диагностике тяжелых нарушений речи у детей. Педагогічні науки : теорія, історія, інноваційні технології. 2015. № 6 (50). С. 36–145.
- 50.** Про затвердження Положення про інклюзивно-ресурсний центр : постанова Кабінету Міністрів від 12 лип. 2017 р. № 545. Офіц. вісн. України. 2017. № 61. Ст. 1859.
51. Репина Н. В., Воронцов Д. В., Юматова И. И. Основы клинической психологии. Ростов н/Д: Феникс, 2003. 480 с.
52. Родненко М. Є. Науково-теоретичне обґрунтування методики нейропсихологічної корекції порушень пізнавальної діяльності дошкільників з дитячим церебральним паралічем засобами Монтессорі-терапії. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. 2014. Вип. 28. С. 193–203.

53. Ружицька Л. І. Особливості психічного розвитку молодших школярів з тяжкими порушеннями мовлення. Проблеми сучасної психології. 2011. Вип. 14. С. 706–715.
54. Семаго Н. Я., Семаго М. М. Диагностический альбом для оценки развития познавательной деятельности ребёнка. Дошкольный и младший школьный возраст. Москва: Айрис-пресс, 2005. 46 с.
55. Семенович А. В. Нейропсихологическая диагностика и коррекция в детском возрасте: учеб. пособие для высш. учеб. заведений. Москва: Издат. центр «Академия», 2002. 232 с.: ил.
56. Симерницкая Э. Г. Нейропсихологическая методика экспресс-диагностики Лурия – 90. Москва: О-во «Знание» РСФСР, 1991. 48 с.
57. Сиротюк А. Л. Методика нейропсихологической диагностики детей дошкольного и младшего школьного возраста: учеб. пособие. Москва: Директ-Медиа, 2014. 82 с.
58. Скворцов И. А., Адашинская Г. А, Нефедов И. В. Модифицированная методика нейропсихологической диагностики и коррекции при нарушениях развития высших психических функций у детей. Москва: Тривола, 2000. 50 с.
59. Специальная психология : учебник для академического бакалавриата / под ред. Л. М. Шипицыной. Москва: Юрайт, 2016. 287 с.
60. Тарасун В. В. Логодидактика: навч. посіб. для вищ. навч. закл. Київ: Вид-во Нац. пед. ун-ту імені М. П. Драгоманова, 2004. 348 с.
61. Тарасун В. В. Основы теории і практики логодидактики дизартрий: підруч. для вищ. навч. закл. Київ: Каравела, 2017. 316 с.
62. Тарасун В. В., Гаврилова Н. С. Особливості навчання математики молодших школярів з порушеннями мовленнєвого розвитку : навч. посіб. Кам'янець Подільський: ПП Мошинський В.С., 2007. 268 с.
63. Теория системной динамической локализации высших психических функций. Студопедия : веб-сайт. URL :

https://studopedia.su/18_6818_teoriya-sistemnoi-dinamichnoi-lokalizatsii-vpf.html(дата звернення 23.11.2020).

64. Трофименко Л. І. Шляхи подолання загального недорозвитку мовлення у дітей дошкільного віку: монографія. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. 104 с.
65. Фарбер Д. А., Бетелева Т. Г., Дубровинская Н. В., Мачинская Р. И. Нейрофизиологические основы динамической локализации функций в онтогенезе. I Международная конференция памяти А. Р. Лурия: сб. докладов / под ред. Е. Д. Хомской, Т. В. Ахутиной. Москва, 1998. С. 208–215.
66. Федорович Л. О., Омельченко І. М., Теоретичні засади формування когнітивних стилів у дітей старшого дошкільного віку із тяжкими порушеннями мовлення. Актуальні питання корекційної освіти. 2010. Вип. 1. С. 286–296.
67. Хомская Е. Д. Нейропсихология. Москва: Питер, 2012. 496 с.
68. Цветкова Л. С. Мозг и интеллект. Нарушение и восстановление интеллектуальной деятельности. М.: Просвещение, 1995. 304 с.
69. Цветкова Л. С. Методика нейропсихологической диагностики детей. Москва: Рос. пед. агентство; Когито-центр, 1998. 128 с.
70. Цветкова Л. С. Нейропсихологическая реабилитация больных. Речь и интеллектуальная деятельность: учеб пособие. 2-е изд., испр. и доп. Москва: Изд-во Москов. психолого-соц. ин-та; Воронеж: Изд-во НПО “МОДЭК”, 2004. 424 с.
71. Шипицына Л.М. Волкова Л.С., Крутикова Э.Г. Комплексное исследование мнестической деятельности младших школьников с речевой патологией. Дефектология. 1991. № 2. С. 83–95.
72. Яцків О. С. Нейропсихологічний підхід у діяльності практичного психолога дошкільного навчального закладу. Проблеми сучасної психології. 2016. Вип. 31. С. 594–606.